

FERENC JÓZSEF ES A KOSSUTH-KULTUSZ.

KOSSUTH LAJOS, mint számtalan megnyilatkozásából tudjuk, gondterhes számkivetésben eltöltött élete utolsó napjáig sem tudott megbékülni a kiegyezés alkotta új viszonyokkal. Következetlen lett volna önmagához, életcéljához, ha alávetette volna magát 67-nek, szerinte „a magyar hazát ezeréves államiságából kivetkőztető s lelke egész erejével perhorreszkált osztrák-magyar állami közösségnek“. Tiszteletet érdemlő elhűséggel hangoztatta újra meg újra aggkorát meghazudtoló, lelkes ékesszólással megszerkesztett „irataiban“, hogy a sors őt megtörheti, de meg nem hajlíthatja s hogyha a nemzet el is árulta a függetlenség ügyét, ő végig kitart mellette.

Lángoló lelke matuzsálemi öregsége éveiben sem találta meg nyugalomát. Életét céltévesztettnek tartotta, mert a nemzet elfordult eszméitől. Csalódásának amúgyis keserű kelyhébe még egy bőséges ürömcsoppet is hullatott a nemzet hálátlansága. Utolsó éveinek legnagyobb keserűségét az ő „kipolgárosítása“, „kihazátlanítása“ okozta neki.

Az 1879 évi honossági törvény úgy intézkedett, hogy minden külföldön lakó magyar elveszti állampolgárságát, ha tíz év alatt valamely osztrák-magyar konzultól külföldön tartózkodási engedélyt nem kér vagy valamely konzuli község anyakönyvébe fel nem véteti magát. Kossuth ennek a követelménynek nem felelhetett meg, mert „ez annyit tenne, — miként Helfy Ignácnak, meghittjének 1889 júniusában írta — mint magamat osztrák-magyarának vallani, ami soha életemben nem voltam, nem vagyok és soha nem is leszek semmi feltétel alatt, semmi áron“.

Habár nem gondolta, hogy személyére való tekintettel hozták a törvényt és azt „a korszak egyik epidemikus betegségének“, „az élet minden viszonyaiba belekotnyeleskedő törvénygyártási mániának“ a rovására írta, elkeseredése nőttön-nőtt, amint a két lusztrum lejárta közeledett. Unos-untalan „kitagadott, kitaszított páriának“ nevezi magát leveleiben, kinek „mint minden polgári kapcsolatból kirekesztett sehonnainak“ kell meghalni. A nemzet széles rétegeit voltak hivatva felrázni az aggastyán ajkairól ilyen és hasonló megkapó szavak: „azt talán csak mégsem érdemeltem meg nemzetemtől, hogy tőlem maga vegye el törvény által a jogot, e két szót „Civis Hungarus“ reávésetni nevem mellé a fejfára, mely megjelölné idegen földön síromat“.

Szavainak nem is maradt el a hatása. Egyre nagyobb körökben érezték, hogy a száműzött iránti érzelmeknek kifejezést kell adni. Legelőször két színmagyar város, Hódmezővásárhely és Kiskunfélegyháza választotta meg diszpolgárának s az utóbbinak körlevelére az ország legkülönbözőbb részeiben még huszonkilenc város tüntette őt ki ezzel a legnagyobb megtiszteltetéssel, melyet polgár polgártársaitól elnyerhet. A Kossuth-kultusz, mely 49 óta soha sem szűnt meg, rohamosan erősödött az agg kormányzó személyes sérelme nyomán. Míg a forradalom után csak a nép alsó rétegei gondoltak hálával felszabadítójukra, addig most, hogy a nagy katasztrófa emlékei elmosódtak, az intelligencia is növekvő rokonérzéssel fordult a

méltatlanságot szenvedő száműzött felé. Kossuth, ki magát „egy már regévé vált múlt romjának“ érezte, mely nem illik bele „az újabb nemzedékek változott irányú korába“, még életében legenda hőssévé kezdett válni.

A nemzet rokonszenve mind sűrűbben nyilvánult meg. 1889 nyarán 845, a párizsi vilákiállításra készülő magyar tette tüntető tiszteletét a számkivetettnél, ki hatalmas beszédben támadta meg előtűk a politikai egyensúly alapját, az Ausztriával való kiegyezést, nem mulasztva el az alkalmat az „osztrák ház“ aposztrófálására sem, mely Magyarországon „megpróbált mindent, erőszakot, rémuralmat, csábítást, az ármány minden nemeit“. Az egyetemi ifjúság is népes küldöttséget akart meneszteni Turinba, hogy Kossuthot 1890 január 8-án, azon a napon, mikor a honossági törvény szerint megszűnik magyar állampolgár lenni, üdvözölje. Kossuth gyengélkedése miatt halasztódott el az üdvözlés.

Tisza Kálmán a hullámokat, melyekkel a Kossuth-kultusz növekvő tengere korbácsolta kormányának a véderővita viharaiiban amúgy is megviselt hajóját, azzal vélte lecsillapíthatónak, hogy azt a tényt, hogy Kossuth a díszpolgárságokat elfogadta, az emigráns oly nyilatkozatának akarta tekintem, melynek értelmében magyar állampolgár akar maradni s így a törvény rá nem vonatkozik. Kossuth azonban 1889 december 9-én az aradi függetlenségi párt elnökéhez intézett levelében még egyszer kifejtette álláspontját s visszautasította a kormányelnök kibúvóját, ő csak a törvénynek új törvénnyel való megváltoztatását fogadta volna el. ő nem lopózik be, hátsó ajtócskán a házba, melyből „a főajtón kidobták“. Újból politikai hitvallást tőn, melyben szenvedélyeden támadta meg a Magyarországon fennálló közjogi állapotot, „a törvényesített jogtalanságot“. Ennek ő magát alá nem veti s ha már egyebet nem tehet, hontalanságával tiltakozik ellene. „Ferenc József „osztrák császár, magyar király“ alattvalójának magamat soha egy percig sem ismertem el s el nem ismerem.“

Kossuth heves kifakadásai az udvar figyelmét sem kerülhették ki. Ferenc József, ki hírlapkvonatokból is állandóan értesülést szerzett a napi politika eseményeiről, megdöbbsent e hírek olvastára. Ő Kossuthban mindig csak a forradalmárt, dinasztíája megátalkodott ellenségét látta, ki most azon dolgozik, hogy alássa a nagy önmegtagadások árán létrejött közjogi békét, melynek fenntartásán a császár-király, mint élete legfontosabb művén, az őt mindenben jellemző vaskövetkezetességgel örkdött.

Ifjúkorának emlékeitől, mint mindenki, ő sem szabadulhatott meg. A Kossuth szította forradalom a legnagyobb megalázást hozta rá, azt, hogy idegen segílyt volt kénytelen kérni dinasztíája érdekében. Most meg öregsége küszöbén, a mayerlingi tragédia évében újra nagy politikai nehézségek előtt látta magát Kossuth izgatásai következtében. A nagy száműzött árnyéka egyre sötétebben borult a távolból a magyar politika amúgy sem napsütéses mezejére. A Kossuth-kultusz nemcsak személyét, hanem ami még több, dinasztíáját érintő sérelem volt Ferenc József szemében. Nyomában terjedt a függetlenségi gondolat és félő volt, hogy megerősödik és többségre jut e kultusz politikai haszonélvezője, a függetlenségi párt. Ez pedig megoldhatatlan bonyodalmakkal fenyegetett.

A Kossuth melletti tüntetéseket a király jó ideig szótlánul tűrte, mert sporadikus jelenségnek tartotta, de mikor az aradi ellenzékhez írt levél nyomán mozgalom indult meg abból a célból, hogy Budapest főváros is díszpolgársággal tüntesse ki Kossuthot, elérkezettnek látta az időt, hogy felemelje tiltakozó szavát. Az a nem éppen magyaros stílusú levélváltás, mely Pápay István, kabinetirodai főnök és Ráth Károly, Budapest főpolgármestere közt folyt ez ügyben, mindennél jobban jellemzi az uralkodó és a hivatalos körök gondolkozását.

Pápay így fogalmazta 1889 december 27-i bécsi levelét a király megbízásából:

Méltóságos Főpolgármester Úr!

A hírlapokból értesült Ófelsége, hogy Budapest fővárosa képviselőtestületében is egy arra irányozott indítvány céloztatik, hogy Kossuth Lajos a főváros díszpolgárává választassák.

Ha az ország egyes részeiben már történt ilyféle választások eddig elnézőleg tettek, s az egész bármennyire sajnos s mindinkább elterjedő Kossuth-cultus csak mint egy kisebb haszontalan töredéknek kárhozatos pártcélokra irányozott, de állítólag komolyabb jelentőség nélküli agitatója jellemezett — ez talán ezideig még indokolható volt; de most Kossuthnak legújabb nyilatkozata után, melyből álláspontja a kérdéses honossági törvény s a korona kányában is minden kétséget kizáró értelemben kiolvasható, ily mozgalom, tüntetés és díszpolgári választás, nemcsak kimondhatatlan gyengédséggel, hanem már alig lenne másnak nevezhető, mint egyenesen a korona méltósága és őfelsége legmagasabb személye ellen intézett sértő merényletnek; eltekintve is attól, hogy mégis lényeges különbség, ha ily tüntetés egy jelentéktlenebb kis városban vagy községben történik, és ha ezt a főváros, mint a felséges családnak időnkénti székhelye teszi.

Mindezt tekintetbe véve, tehát felséges urunk lehetetlennek tartja a fennemlített hírlapi hírt egyszerű hallgatással mellőzni, sőt határozottan oda nyilatkozni s engem legkegyelmesebben felhatalmazni méltóztatott, hogy ezt Méltóságoddal is bizalmasan tudassam, hogy a fennemlített indítvány a fővárosi képviselőtestület által minden várakozás ellenére csakugyan elfogadtatnék s Kossuth a főváros díszpolgárává megválasztatnék, őfelsége kénytelen lenne a magyar fővárostól távolmaradni s mindenestre el van határozva, hogy ez esetben a jövő év folytatában nem jönne Budapestre,

Mily horderejű volna ily határozatnak teljesülése az egész országra, de különösen a fővárosra nézve, nem szükséges bővebben fejtegetni, s azért Méltóságod bölcs belátására bízom mindazon lépéseket megtenni, melyeket őfelsége méltó aggályainak eloszlatására célszerűnek találand, sőt az ellen sem forog fenn akadály, hogy Ófelségének említett elhatározását más befolyásos egyénnel a városi képviselőtestületben, vagy esetleg szélesebb körökben is közölje, mert minden józan és tisztességes ember ezt csak a korona méltóságának fenntartására irányzott lépésnek fogja tekinteni s ily szempontból megítélve, nem is lenne szükséges azt titokban tartani.

Ráth Károly 1890 január 4-én ezt a választ küldte Bécsbe, mely a király asztalára került:

Kegyelmes Uram!

Nagyméltóságodnak múlt december hó 27-én kelt megtisztelő és nagybecsű levelét volt szerencsém kezeimhez venni és bocsánatot kérek, hogy arra csak ma válaszolok, de ennek oka az, hogy a törvényhatósági bizottság több tekintélyes tagjával kívántam előbb érintkezni, és az esetleg szükséges intézkedések iránt tisztába jönni, hogy Nagyméltóságodat az itteni hangulatról és a reményelt eredményről biztosabban tájékoztassam. Megjegyzem előzetesen azt is, hogy Nagyméltóságodnak igen becses levele folytán legott (múlt vasárnapon) a miniszterelnök úrral is értekeztem és a teendő lépések iránt megállapodásra jutottam, miután a miniszterelnök is helyeselte azt, mit Kossuth díszpolgársága ügyében egy esetleg beadandó indítvány folytán részemről teendők és célhoz vezetőnek kijelenttem.

A törvényhatósági bizottság legutóbbi közgyűlése december 27-én tartott és már ekkor ezen közgyűlés előtti napokban szó volt arról,

hogy néhány maliciózus szélsőbali bizottsági tag részéről oly irányú indítvány céloztatik a közgyűléshez beadatni, miszerint Kossuth Lajos a főváros díszpolgárává választassák. Ezen elterjedt hírek és intézkedésem folytán egy bizalmas értekezlet tartatott a főváros egyes kerületeinek több tekintélyesebb polgárai által és már ez alkalommal hangsúlyoztatok, hogy ily irányú indítvány a közgyűlésen tárgyalás alá ne vétessék, hanem hogy a napirendretérés fog ellenindítványkép előterjesztetni, ha pedig ez egyszerűen, el nem fogadtatnék, ez esetben abban történt a megállapodás, hogy egy határozati javaslat fog előterjesztetni, mely szerint a közgyűlés egész világosan kimondja, hogy a Kossuth Lajos által inaugurált politikát és az utóbbi időben nyilvánosságra hozott, a *pragmatica sandáéval* ellentétben álló absurd nézeteit a főváros nem osztja, azokat helyteleníti és hogy egyedül tekintettel azon érdemekre, melyeket 1848-ban a jogegyenlőség, sajtószabadság, úrbériség eltörlése ügyében szerzett, ezeknek tekintetbevételével választatnék meg díszpolgárává. Egyébiránt még az is tervben volt akkor, hogy amennyiben Kossuth díszpolgársága tárgyában indítvány csakugyan beadatnék, ez esetben egyidejűleg gróf Andrássy Gyula díszpolgársága is fogna indítványoztatni, különösen azon kiváló érdemek alapján, amelyeket a gróf az 1867-i kiegyezés létrehozatala által szerzett.

A híresztelt indítvány akkoriban elmaradt, minek folytán a gr. Andrássy díszpolgársága iránti indítvány sem mutatott be; és nekem úgy látszik, hogy a Kossuth-féle indítvány a szélsőbali hősök részéről alig fog ezentúl beadatni, mert az illetők tudják és sejtik, hogy ilyenmű indítvány törvényhatósági közgyűlésen igen nagy ellenzésre fog most találni és annak elfogadása annál is inkább felette kétséges, mert a törvényhatósági bizottság kebelében s annak többségében az úgynevezett Kossuth-cultusnak jelenségei soha sem mutatkoztak.

A legközelebbi törvényhatósági közgyűlés f. hó 15-én fog megtartatni, és habár azon nézetben vagyok, hogy akkor sem fog Kossuth díszpolgársága iránti indítvány beadatni, de miután ez mégis lehetséges, és kellemetlen meglepetésekre elkészülve kell lennünk, én már előzetesen több tekintélyes és befolyásos bizottsági tagokkal értekeztem és óvatosságból e napokban egy bizalmas értekezletet is fogok tartani oly célból, hogy ebben megállapíttassék, miszerint netáni indítvány beadása esetében azon ellenindítvány, illetőleg határozati javaslat terjesztessék elő, hogy a közgyűlés, habár elismeri Kossuthnak a jogegyenlőség, sajtószabadság, úrbériség eltörlése stb. tárgyában 1848-ban szerzett érdemeit, de miután ő oly politikát inaugurált és különösen utóbbi időben oly nyilatkozatokat és nézeteket bocsájtott nyilvánosságra, melyek a *pragmatica* sanctióval és az egységi törvényekkel világos ellentétben állanak, a fővárosra és bármely törvényhatóságra nézve lehetetlenítette azt, hogy őtet díszpolgárrá választhatná, annál is inkább, mert szakorona méltósága és ő Felsője legmagasabb személye ellen intézett merényletet képezne; minélfogva a közgyűlés az ügyrend értelmében jelentse ki, hogy az indítványt tárgyalni sem kívánja, hanem a felett a napi rendre tér át.

Ilyen ellenindítvány előterjesztését szándékozom esetleg megtétni, és reményleni merem, s hiszem, hogy az a közgyűlés nagy többsége által, még névszerinti szavazás esetében, és minden szélbah botrányos agitatio mellett is, el fog fogadtatni. Ismétlem azonban azon nézetemet, hogy alig hiszem, hogy a szélsőbaliak részéről, kik a közgyűlés hangulatát és a máris nyilvánult véleményeket ismerik, kérdésben forgó indítvány beadatnék.

Legyen meggyőződve Nagyméltóságod, hogy állásom legszentebb kötelességének ismerem, egész eréllyel odahatni, hogy ő Felsőjének, legmagasabb urunknak apályai eloszlattassanak és hogy a főváros Ő Felsőjének legmagasabb kegyelmére s megelégedésére magát mindekor méltóvá tegye.

Végül tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy amennyiben fentebbi közleményeimre és tervezett eljárásom egyik vagy másik pontjára nézve netán észrevételek merülnének fel, azokat mihezartásom végett, néhány sorban velem tudatni kegyeskedjék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló mély tiszteletem nyilvánítását, mellyel vagyok és maradok Nagyméltóságodnak alázatos szolgája

Ráth Károly.

A díszpolgársági kérdés a valóságban csak 1892 szeptember 14-én került elő, amikor a főváros közgyűlésén Preyer Hugó indítványozta Kossuth díszpolgárrá választását és ezt a közgyűlés, bár Ráth főpolgármester hevesen ellenezte, 120 szavazattal 40 ellenében el is fogadta.

*

A Kossuth-kultusz terjedéséről a király minduntalan olvashatott az újságokban. Alig történt meg az előbbi levélváltás, a király pennájának, Pápaynak ez ügyben újabb dolga akadt. A lapok azt a hírt hozták, hogy az egyetemi ifjúság tervezett turini utazására már sokan jelentkeztek s hogy felvilágosításokkal az olvasókör elnöke, Pándy István szolgál.

A király a kultuszminisztertől, gróf Csáky Albintól követelte, hogy akadályozza meg az őt sértő tüntetést:

„Tekintettel Kossuthnak legújabb nyilatkozataira — írja Pápay Csákynek — öfelsége az ilyen valóban már csaknem nyilvánosan felségsértő agitációt és tüntetést, nevezetesen a tanulóifjúság részéről nem tarthatja tovább tűrhetőnek s ennél fogva ExceUentiádnak szíves értesítését elvárja az iránt, vájjon és miféle intézkedések tettek-e a ministerium vagy az akadémiai hatóságok részéről ezen kárhuzatos tüntetés megakadályozására, mert öfelsége nem gondolhatja, hogy a fennálló törvények és rendszabályok alapján a kellő szigor és erély kifejtése mellett nem volna lehetséges legalább a tanulóknak ily botrányos tüntetéseit megtiltani s illetőleg az erre célzó agitációkat meg-
hiúsítani.“

A kultuszminiszter nem csekély zavarba jöhetett, mint az 1890 január 13-án Pápaynak írt leveléből olvasható, de nem tartozott azok közé, akiket Kossuth „a sarutalpnak még porát is kéjelegve nyaló hyperlojalitással“ vádolt meg. Nyíltan megmondta, hogy meddig mehet el a király kívánságának teljesítésében:

„Fennálló egyetemi szabályzatunk világos rendelkezése szerint az egyetemi hallgatók polgári viszonyaikban, valamint közfenyítés alá eső cselekményeikre nézve a köztörvényeknek és hatóságoknak, akadémiai magaviseletükre nézve pedig a külön akadémiai fegyelmi rendeleteknek és az egyetemi hatóságnak vannak alárendelve.“

Az egyetemi olvasókör alapszabályai a politizálást nem engedik meg. Ez volt eddigi eljárásának alapja a Kossuth-ügyben.

„Amidőn az utóbbi időben Kossuth Lajos honossági kérdésének felvetése alkalmával bizonyos mozgalom volt észlelhető az egyetemi ifjúság körében és tartani lehetett attól, hogy a mozgalom utcai demonstrációkat is fog eredményezni, valamint midőn tudomásomra jutott, hogy az egyetemi olvasókör, mint olyan, szándékozik Kossuth honossági ügyével foglalkozni, percig sem haboztam az egyetemek rektorait, az akadémiai igazgatóit, valamint azon tankerületi főigazgatókat, kiknek kerületébe nagyobb városok esnek, szóval és írásbelileg határozottan odautasítani, hogy a demonstrációkban szerepelni szokott

egyed hallgatókat, illetőleg tanulókat maguk elé idézve és azokat megtalálni kihágásaik következményeire figyelmeztetve, jelentsék ki, hogy előforduló esetben az illető fegyelmi rendelkezések a legszigorúbban fognak alkalmaztatni, a budapesti egyetemi olvasókört illetőleg pedig meghagytam, hogy az mihelyt politikával foglalkoznék, azonnal felosztandó leszen.

Ennek köszönhető, hogy „csak egyesek az egyetemen és az olvasókörön kívül állva foglalkoznak a Kossuth-üggyel és turini úttal“. Ezekkel szemben azonban sem tiltó, sem büntető hatalma az egyetemi hatóságoknak és a közoktatási minisztériumnak nincsen, míg nem történik ily irányú törvénynt pótló intézkedés.

*

Kossuth honossági ügye Tisza Kálmánnak, ki hajlandó volt a kipolgárosítás ügyében új törvényt hozatni, bukását idézte elő. Utódjának, gróf Szápáry Gyulának sem okozott csekélyebb gondokat a Kossuth-kultusz.

Ferenc József megint az újságból értesült 1892 augusztus 25-én arról, hogy a függetlenségi párt nagy ünnepeket tervez Kossuth kilencvenedik születésnapja alkalmából. Azt olvasta, hogy egy előkészítő gyűlés határozatban fejezte ki sajnálkozását a felett, hogy Kossuth, „akit mindenki tárt karokkal vár“, nem jön el az ünnepekre és felkérte őt, hogy családjának egyik tagját bizza meg képviselővel, amit egyébként Kossuth nem tett meg.

A király épp a pécsi nagy hadgyakorlatokra készült és természetesen nem szeretett volna személyes tanúja lenni elkeseredett ellenfele ünnepelésének. Politikai természetű közvetlen megnyilatkozásai oly ritkák még ez időből, hogy érdemes ideiktatnunk a sorokat, melyeket Pápayhoz intézett szokásos lapidáris stílusában, persze német nyelven:

„Kossuth születésnapja megünneplésének napját kívánom tudni, valamint, hogy mit határoztak erről és mit enged meg a kormány tekintetben. Magyarországon való tartózkodásomat ehhez fogom irányítani. F. J.“

Az ünnepeget a kormányelnök jelentése szerint két részből tervezték. Az egyik szeptember 18-án a restaurált tállyai evangélikus templom felavatásából állott volna, mélyben Kossuthot 90 éve megkeresztelték. Ez főleg egyházi ünnepnek készült, de lehet, hogy a politikailag nem mindig megbízható Zelenka püspök ezt az alkalmat is felhasználja politikai nyilatkozatokra, esetleg Bemáth Béla is, a kerület szélsőbaloldali képviselője. Ezt a kormány Szápáry szerint nem tudja megakadályozni, bár a zemplénmegyei főispánnak utasítást adott arra, hogy az ünneplés ne terjedjen a programra keretén túl. Az ünneplés másik része a Turinba tervezett tömegküldöttség látogatása lett volna, ami azonban Kossuth Ferencnek nyílt levélben kifejezett kérésére elmaradt.

A miniszterelnök úgy vélte, hogy bár a mozgalom iránt csak „a társadalom legalsóbb rétegei“ érdeklődnek, mégsem fogja azt szem elől téveszteni, mert a Kossuth-kultuszon kívül még egy motívum vezet irányítóit: bajt csinálni a kormánynak. A mozgalom vezetői bizonyára szívesen látnák, ha a kormány fellépne ellenük, mert ez malmukra hajtaná a vizet. A kormány ugyan mindenről informálni fogja magát és a főispánokat a szükséges utasításokkal látja el, de fellépnie csak ott szabad, ahol a mozgalom nagyobb arányokat ölt, vagy utcai tüntetésekre vezet.

A pécsi főispánnak és a polgármesternek garanciát kellett vállalni arra nézve, hogy Ferenc József pécsi tartózkodását semmi incidens sem fogja megzavarni.

A király szeptember 12-én érkezett Pécsre, de már 15-én újból Bécsbe utazott, honnan Kossuth születésnapja után, 20-án tért vissza Gödöllőre.

*

A Szapáryt követő Wekerlét is nem csekély zavarba hozta — a halott Kossuth. Ferenc József nem változtathatta meg Kossuthról alkotott nézeteit a száműzött halála után sem, amint az is mindvégig következetes maradt önmagához. A király nagyon ügyelt arra, hogy semmi sem történjék a nagy halott temetésével kapcsolatban, ami arra engedne következtetni, hogy a korona viselője megbocsátott a haza földjébe visszatérő emigránsnak.

Kossuth haldoklásának híre 1894 márciusában Ferenc Józsefet a francia Rivierán Mentoneban érte, hol feleségét, Erzsébetet kereste fel, ki utazásokban keresett megnyugvást sajtó anyai szívének. A király március 15-én Bécsbe sietett, hová a magyar kormány gróf Tisza Lajos és báró Fejérváry Géza minisztereket küldte hozzá, hogy jóváhagyását kérjék azon nyilatkozathoz, melyet a kormány a Kossuth emlékének szentelendő ülésen készült tenni.

A király gróf Khuen-Héderváry Károly horvát bánt, aki a 90-es években legbizalmasabb embere volt a magyar ügyekben, kéréste magához tanácsadás végett. A bán, úgy látszik, mindenkor higgadt tanácsaival megóvta az uralkodót a végletektől.

Ferenc József gondolkozása ismeretes volt a kormány előtt s így szóba sem jöhetett a kormány kebelében, hogy Kossuthot állami költségen temessék el, bármennyire megfelelt volna ez a nemzet hangulatának. Wekerle azt hitte, hogy megtalálhatja a középutat a király és a nemzet érzelmei között és szándéka volt Kossuthot a képviselőház költségén eltemettetni. A király ezt, mint törvényellenest, nem engedte meg és ragaszkodott ahhoz, hogy kormánya az ő nézeteit képviselje. Az erre vonatkozó sokatmondó táviratváltást itt közöljük magyar fordításban:

Wekerle Pápaynak 1894 március 20-án délután 3 órakor:

„Kérem őfelségének legmagasabb tudomására hozni, hogy a legmagasabb parancsnak megfelelően mindent elkövetek azon álláspont érvényesítésére, hogy a temetési költségeket ne a képviselőház fedezze, hanem azok társadalmi térre utaltassanak. Kötelességemnek tartom azonban az őfelségének tartozó nyíltsággal ma is azon legalázatosabb véleményemnek kifejezést adni, hogy ha szigorúan véve nem is látszik egészen törvényesnek az, hogy a képviselőház viselje a temetés költségeit, politikai bonyadalmak elkerülése végett célszerű volna ehhez végső esetben hozzájárulni. Mindazonáltal, hogy nem kezeskedhetem a politikai következmények, sőt még a képviselőház szavazásának eredménye felől sem, feltétlenül őfelsége parancsa szerint fogok eljárni, de már előre is meg kell jegyezmem, hogy amennyiben a kérdés társadalmi térre lesz utalva, elkerülhetetlen lesz, hogy a társadalmi úton történő adakozásban őfelségének a végső esetre megadott engedélye alapján is a kormány tagjai és magam is részt vegyek.“

Az utolsó sorok margójára Ferenc József kérdőjelet tett és a következő táviratot küldette Wekerlének március 21-én délután egynegyed ötkor:

„Válaszul a tegnapi táviratra sietek Nagyméltósággal legmagasabb megbízásból közölni, hogy miután Nagyméltóságod maga nem egészen törvényesnek jelzi azt, hogy a temetési költségeket esetleg a

képviselőház viselje, őfelségének az a nézete, hogy semmi se történjék, ami nem felel meg szigorúan az alkotmányosságnak és törvényességnek, őfelsége továbbá azt véli, hogy nyilvánvaló ellentmondások elkerülése végett oly ügyben, melyre vonatkozólag törvény hozatala ki van zárva, minden egyéb ebből folyó és ezzel összefüggő aktusokban a kormány tagjai nem vehetnek részt. Pápay.“

Wekerlének engednie kellett. Újabb táviratban nyugtatta meg a királyt, hogy semmi esetre sem egyezik abba bele, hogy Kossuthot a képviselőház költségén temessék el és reméli, hogy erre többsége is lesz. Nem csalódott. A képviselőház március 23-án az elnök indítványára elhatározta, hogy Kossuth érdemeit jegyzőkönyvben örökíti meg, a családnak részvétét fejezi ki és a temetésen küldöttséggel képviselteti magát. Justh Gyulának azt az indítványát, hogy Kossuthot az állam költségén temessék el, 229 szóval 93 ellen, gróf Apponyi Albertét meg, hogy a temetés költségeit a ház fedezze és Kossuth szobrának felállítása céljából a ház kezdjen gyűjtést, 199 szóval 142 ellen elvetették.

Mivel sem az állam, sem a képviselőház a király ellenszegülése miatt nem fedezhette a költségeket, gyűjtésről meg a kormány tagjainak kompromittálása nélkül nem lehetett szó, a kormánynak egyetlen megoldás volt, hogy a temetést — a székesfőváros rendezze.

Még egy sajtókezüleg megfogalmazott táviratot küldött március 22-én Ferenc József a magyar kormány elnökének Kossuth utolsó útja ügyében, mely azt is bizonyítja, hogy személyes érzelmein kívül nem magyar ajkú alattvalóira is gondolt ez ügyben tanúsított magatartásában.

„Azt olvasom az újságban, hogy Kossuth holttestét Fiúmén át hozzák. Remélem, hogy ez a tapintatlanság (Taktlosigkeik) tekintettel arra, hogy a német császári pár Abbáziában van, megakadályozható. Arra is figyelmeztetem, minő benyomást keltene Horvátországban, ha a halottat ezen az országon vinnék keresztül. F. J.“

A temetésen a nemzet mély érzéssel gyászolt. A nagy halottat fia, Ferenc is hazakisérte, ki nemsokára végleg itthon telepedett le. Epilógusul itt ködöm Wekerle levelét, illetőleg annak idevonatkozó részét, melyet Pápaynak írt arról a benyomásról, melyet későbbi kormánytársa, Kossuth Ferenc tett rá. A fiú nem örökölte ugyan apja szenvedélyét és tehetségét, de a Kossuth-kultusz politikai következményei még Kossuth Ferenc józan mérséklete mellett is megvalósultak és nem kevés keserűséget szereztek a királynak aggkorában.

Kegyelmes Uram!

... Tegnap délután a pénzügyminisztériumban gróf Károlyi Gábor jelentette be magát és magával hozta Kossuth Ferencet. Ez avval állított be, hogy miután e hazában telepedik le, tiszteletét kívánja tenni. Előadta, hogy habár más nézeteket vall is, ő a mai kormány tagjait hazafiaknak tartja és tiszteli, ő, mint egy nagy névnek örököse, más párthoz, mint a szélső balhoz nem csatlakozhatott, de biztosít, hogy izgatni nem akar, hogy békés úton fog működni, sőt miután nyugaton nevedett, ahol az ellentétes nézeteket tisztelik, reméli, sikerrel oda fog hatni, hogy a szélső baloldal támadásait calmirozza. Azután áttért utazására. Erre szerinte azért van szüksége, hogy megismerje az országot s hogy abból az emlékből, mellyel atya iránt viseltetnek, kivegye a maga részét, bizonyos népszerűsége tegyen szert, mert habár, mint igénytelen ember nem is kíván a szélső bal elnöke lenni, ott mégis vezérszerepre van hivatva. Azon meggyőződésének adott kifejezést, hogy hasznos szolgálatokat teend a hazának, sőt a kormánynak is, mert oly kérdésekben, melyekben hátsó támaszra van szüksége, segít-

Végül kifejtette, hogy mily áldozatot hozott hazajövele által, mert szép összeköttetéseket és kínálkozó jövedelmező állásokat hagyott Olaszországban.

Az elég jó magyarsággal, de idegenes szólalásokban kissé vontatva előadott megjegyzésekre körülbelül következőket válaszoltam.

Utazásának jogszerűségét nem vonhatom kétségbe, szükségességére megjegyzéseket nem tehetek, annyit azonban mondhatok, hogy sok nyugtalanságra ad okot. Én hűséggel és őszinteséggel szolgálom a királyt s ennél fogva hátsó támaszokra politikát nem alapíthatok.

Figyelmeztettem azután arra, hogy politikai céljait kivihetetleneknek, a magyarság ügyére veszélyeseknek tartom. A mi jogunk nem értelmezhető úgy, hogy ha a függetlenségi eszmék többséget nyernének, a király alkotmányos érületénél fogva azokhoz hozzájárulna, őfelsége a 67-i törvényeket elismerte s nem hogy a függetlenségi eszmét, hanem a 67 minden tágítását is a leghatározottabban s a végletekig ellenezné. Ellenezné nemcsak ő, hanem ellenezné Ausztria \$ több európai nagyhatalom. Veszélyes is lenne az ránk nézve, mert ne feledjük a magyarság csekély számarányát s azokat a veszélyeket, melyek abból hárulnának ránk, ha a hadsereget megbolygatni akarnánk.

Tudtára adtam, hogy az ország számbavehető közvéleménye a mai közjoggal meg van elégedve s a közönség egy nagy része még atyja halála alkalmával is kifejezést adott ellenkező nézetének, de terrorizálva volt. Tudtára adtam azután, hogy kénytelen leszek erősen megtámadni Őt, amit ő természetesnek talált. Végül örültem, nem látogatásának, hanem annak, hogy ezeket vele közölhettem.

Azért írom mindezeket részletesebben, mert nem tudom, mit írnak e beszélgetésről. Impresszióm az, hogy ez nem bír avval a látókörrrel, azokkal az ismeretekkel, hogy vezérszerepet játszhatnék, hanem ha a házba kerül, semmi sem lesz belőle.

Budapesten, 1894 november 17.

Igaz tisztelettel őszinte híved

Wekerle Sándor.